

איך אדע אם מה שאני כותבת הוא ספרות?

אם אפשר לעשות לטקסט פרפרזה – אם אפשר לספר אותו
במילים אחרות בלי להפסיד את המהות שלו –
זו אינה יצירה ספרותית.

איך אדע אם מה שאני כותבת הוא יצירה ספרותית? מה מבחין בין יומן ורשימות
לעצמי, מאמר וסיפור-מעשייה, רשימה לבלוג ופוסט בפייסבוק – ובין ספרות? זו
שאלה שאני שומעת לעיתים קרובות בסדנאות הכתיבה בהנחייתי. וזו שאלה שאני שואלת
את עצמי. כדי להרחיק עדות, אני חושבת על סיפורים קצרים של לידיה דיוויס, סופרת
אמריקאית אהובה עליי. למשל זה, מתוך (FSG, 2014):

גברים

יש גם גברים בעולם. לפעמים אנחנו שוכחות, וחושבות שיש רק נשים – מלוא העין
גבעות ומישורים של נשים שאינן מתנגדות. אנחנו מספרות זו לזו בדיחות קטנות ומנחמות
זו את זו והחיים שלנו חולפים במהירות. אבל מדי פעם, זה נכון, בלי התראה מוקדמת
מזדקר לו גבר בקרבנו כמו עץ אורן, ומביט בנו בפראות, ואנחנו מקרטעות, נוהרות, אל
המערות והגאיות, עד שהוא נעלם.

קשה להסביר מדוע זו יצירה ספרותית. קשה להשתמש בקטע הזה כדוגמה בשיעור "איך
לכתוב סיפור קצר". לעזרתנו עומדת כרגע רק עובדה אחת: "גברים" מופיע באסופת
סיפורים קצרים של לידיה דיוויס, שיצאו לה מוניטין מעולים, ושוכתה בפרסים על הרומן
האחד ועל שבעה קובצי הסיפורים שכתבה וגם על תרגומיה מצרפתית. אפילו הסופר

הגבר, שידוע בישראל הרבה יותר ממנה – פול אוסטר – זכה להיות בעלה ויש להם ילד משותף. עכשיו היא נשואה לגבר אחר, שהוא אמן, וגם להם ילד משותף. הילדים שלה גדלו זה כבר וגם הם גברים.

לשון אחר: לידה דיוויס היא סופרת ומה שכתבה ונכרך בספר וראה אור בהוצאה ספרותית הוא ממילא יצירה ספרותית. אבל זו תשובה שכלל אינה מספקת. בלשון המעטה. במאמר מוסגר אספר שהרגשתי התעלות קטנה בעת שהתאמצתי לתרגם את "גברים". התענגתי על הקושי. למשל, במקור כתוב: endless hills and plains of unresisting women. איך לתרגם unresisting women? אולי נשים כנועות? נותנות? אולי נשים שמקבלות על עצמן את הדין? בחרתי ב"נשים שאינן מתנגדות". אני לא יודעת אם זו בחירה טובה. אפשר עוד לעבוד על התרגום. העבודה הזאת – המאמץ לבחור את המילה הנכונה, ולארגן את המשפט באופן שהולם את התחביר העברי ויחד עם זאת שומר על הרוח והקצב והמוזיקה הרצויים – היא חלק אהוב עליי, מאתגר ומרגש, בעבודה הספרותית. הנה סיפור קצר נוסף מאת לידה דיוויס, מתוך (FSG) Varieties of Disturbance, (2007):

בודדה

אף אחד לא מתקשר אליי. אני לא יכולה לבדוק את המשיבון כי הייתי כאן כל הזמן. אם אצא, מישו עשוי להתקשר כשאהיה בחוץ. אז אוכל לבדוק את המשיבון כשאחזור.

מדוע הסיפור "בודדה" מאת לידה דיוויס הוא סיפור קצר, יצירה ספרותית, ולא שורה בטוויטר?

אני נזכרת בשאלה שסוזן סונטאג, הסופרת והמסאית האמריקאית, נשאלה פעמים רבות: "מה לדעתך אמורים סופרים לעשות?" באחד הראיונות שמעה את עצמה סונטאג עונה כי על סופרים "לאהוב מילים, להתייטר על משפטים ולשים לב לעולם" (At the Same Time, FSG, 2007).

אני קוראת עכשיו מסה שכתבה לידה דיוויס ושמה: "משכתבת משפט אחד". המסה הזאת מכונסת באוסף המסות שלה "Essays – 1" (FSG, 2019). היא מעידה בה על עצמה שהיא עובדת לפעמים ימים, שבועות ואף חודשים על סיפור אחד כמו "בודדה". אבל זה כשלעצמו לא אומר הרבה.

מה שאולי מעיד על כך שהיא עסוקה בעבודה ספרותית – ולא בכתיבת פוסט לפייסבוק או לטוויטר, נניח – הוא האכפתיות שלה. תשומת הלב שהיא מעניקה לקצב של המשפט, לדיוק בבחירת המילים, למהות שהיא מבקשת לבטא ולאופנים שבהם היא מבטאת אותה. אבל האם די לחוש אכפתיות כלפי מלאכת הכתיבה כדי שהדבר שכתבנו יהיה ספרות? האם אנחנו לא מעניקים לפעמים תשומת לב ואכפתיות גם לפוסט שאנחנו כותבים בפייסבוק?

אגב, סונטאג מספרת באותה מסה כי ברגע שיצאו מפיה המילים "לאהוב מילים, להתייטר על משפטים ולשים לב לעולם", עלו בדעתה מחשבות על דברים נוספים

שסופרים חייבים לעשות. למשל, "על הסופרת 'להיות רצינית'. בזאת אני מתכוונת לומר: לעולם אל תהיו ציניקנים. מה שלא אומר שאי אפשר להיות מצחיקים".
הנה עוד סיפור קצר, או משהו אחר שהוא יצירה ספרותית, מקובץ הסיפורים של לידיה דיוויס, "Samuel Johnson is Indignant" (FSG, 2001).

צעירה וענייה

אני עובדת ליד התינוק שלי, כאן, בשולחן הכתיבה שלי לאור המנורה. התינוק ישן. כאילו אני שוב צעירה וענייה, עמדתי לומר אבל אני עדיין צעירה וענייה.

לידיה דיוויס כותבת גם סיפורים ארוכים יותר – חשוב לי לומר זאת, אם במקרה אתם מכירים רק את פול אוסטר, הגבר שהיה פעם בעלה, ולא אותה. זו חובתי כסופרת שאוהבת סופרת: לעשות לה נפשות. אם אני בוחרת כאן רק את הסיפורונים הקצרים והמשונים ביותר, כדי לומר משהו על הקושי להגדיר דבר-מה כיצירה ספרותית, אני עלולה לעשות לה עוול.

אנחנו יודעים שאכפת ללידיה דיוויס. שהיא אוהבת מילים, מתייסרת על משפטים ושמה לב לעולם. אנחנו יודעים, מקריאת המסות שלה שעוסקות בכתיבה, שהיא משכתבת כל הזמן גם את הרשימות שלה במחברת, את הטיטות, את הרעיונות. אנחנו יודעים שהיא עשתה דרך ארוכה ורצינית – בין השאר בהשראת היומנים של קפקא – עד שיצרה את הצורה הספרותית הקצרה, המשונה, היבשה, המבריקה, שמייחדת אותה. בהתאם לעצתה של סוזן סונטאג, לידיה דיוויס עושה אפוא את מה שסופרים אמורים לעשות. כלומר, אנחנו יודעים שהיא עובדת בעבודה הספרותית. אבל האם מה שנוצר בסוף תהליך העבודה – מה שהיא מוציאה אל הקוראים – הוא בהכרח יצירה ספרותית? איך יודעים?

ההגיגון הבריא לכאורה אומר שההכרעה – האם טקסט מסוים הוא יצירה ספרותית או לא – אינה יכולה להתבסס על קריאה. יש יצירות ספרותיות שאנחנו אוהבות ומעריכות, ויש גם יצירות ספרותיות – שחתומות על ידי סופר ונכרכות ורואות אור בהוצאה ספרותית – שאנחנו מעקמות עליהן את האף. אולי הן גרועות כי הסופר לא אהב די את המילים, לא התייסר די על המשפטים, ולא שם די לב לעולם? ואולי הן פשוט לא לטעמנו? כך או כך, איכותה של יצירה אינה יכולה לקבוע את מידת הספרותיות שלה.

רגע: תוך כדי כתיבה אני מפתיעה את עצמי. אני מבינה פתאום שדווקא יש דרך לדעת אם טקסט מסוים הוא ספרות. יש דרך לזהות אם טקסט מסוים הוא מאמר – יכול להיות מאמר מבריק וחשוב – אבל לא יצירה ספרותית בסוגה הספרותית של המסה. יש דרך להבחין אם טקסט מסוים הוא מעשייה – אולי אפילו סיפור מאלף, חכם, מצחיק, מבהיל; סיפור טוב, שכדאי לספר לחברים בפאב – אבל לא יצירה ספרותית בסוגת הסיפור הקצר או הנובלה או הרומן.

אני נזכרת בדוגמה שיצר ג'ורג' אורוול בחיבורו "פוליטיקה והשפה האנגלית" (בתרגום יועד וינטר-שגב, מתחת לאף שלך, כנרת זמורה ביתן, 2005). הוא ביקש להדגים כיצד

כותבים בימיו – זה נכון גם בימינו – כתיבה מכלילה, מעורפלת, שמתרחקת מהקונקרטי; כתיבה "מהסוג הגרוע ביותר", כדבריו. הנה הדוגמה שלו:

"סקירה אובייקטיבית של תופעות בנות זמננו מובילה למסקנה ההכרחית שהצלחה או כישלון בפעילויות תחרותיות אינם מגלים שום נטייה להיות תואמים ליכולת מולדת, אלא שמרכיב נכבד של הבלתי-ניתן-לחיזוי חייב תמיד לבוא בחשבון".

הקטע הזה הוא תרגום של אורוול – בשפה המקובלת, הקלוקלת לשיטתו – לפסוק מוכר מתוך קהלת: "שִׁבְתִּי וְרָאָה תַּחַת הַשָּׁמַשׁ כִּי לֹא לְקָלִים הַמְרוֹץ וְלֹא לְגִבּוֹרִים הַמְלַחֵמָה וְגַם לֹא לְחֻכְמִים לֶחֶם וְגַם לֹא לְנִבְנִים עֶשֶׂר וְגַם לֹא לַיִדְעִים חָן כִּי עֵת וּפָגַע יָקָרָה אֶת כָּלֶם". אורוול השתמש בדוגמה הזאת כדי לומר משהו בשבחי הכתיבה הקונקרטית, ובגנות הכתיבה המופשטת, המעורפלת, המכלילה, שאינה נושאת באחריות למילים, למשפטים ולעולם. אני מבקשת להשתמש בדוגמה של אורוול כדי לומר משהו על האפשרות להבחין בין ספרות לבין מה שאינו ספרות:

אם אפשר לעשות לטקסט פרפרזה – אם אפשר לספר אותו במילים אחרות – בלי להפסיד את המהות שלו, זו אינה יצירה ספרותית. מאמר טוב וסיפור-מעשייה טוב, פוסט טוב בפייסבוק ושורה טובה בטוויטר – אפשר לספר אותם במילים אחרות, לתווך אותם, בלי לאבד את מהותם, את החיות שלהם. אם מספרים את קהלת במילים אחרות משהו עיקרי הולך לאיבוד.

כשם שצריך לראות בעיניים את "פורטרט עצמי עם ביצות עין" מ-1996 של האמנית הבריטית שרה לוקס כדי להעריכה, או את "ללא כותרת #122" של סינדי שרמן מ-1983 (הצלחתי לעקוף את הדוגמה של המונה ליזה!) ולא די לשמוע מה יש בהן, כך גם יצירה ספרותית היא דבר אחד, היא הדבר עצמו, צריך לקרוא אותה כמו שהיא, והיא אינה בת תיווך.